

НОВ ПОГЛЕД КЪМ СЪВРЕМЕННА ЕВРОПА

Естествено е с течение на времето съществуващата пропаст между дълбоките промени в бившите социалистически страни и теоретичните обяснения за тези промени да намалява.¹ Книгата на унгарския икономист Ласло Чаба² е доказателство за това. Тя спомага за изграждането на цялостното обяснение на промените в Източна Европа, съдържайки много информация, много нови идеи и формулирайки редица нови проблеми и предизвикателства, които стоят пред съвременна Европа.

Няма съмнение, че тази книга е писана от ерудит. Авторът еднакво добре познава както традиционната макроикономическа теория (mainstream), така и най-новите постижения в институционалната икономика и редица други, смятани все още за “странични”, направления в икономическата наука. Трябва да признаем, че това е рядкост. Обикновено традиционните икономисти се задоволяват с отделни фрази за ролята на институциите, а от своя страна институционалните икономисти често са абстрактни и неразбираеми. Интердисциплинарният характер на книгата се обяснява и с академичната среда, в която работи авторът – Централният европейски университет (ЦЕУ) в Будапеща е прекрасно място за размяна на знания между изследователи от различни дисциплини.

В какво според мен се състоят основните теоретични моменти в книгата?

Първо, представени са редица нови и интересни обяснения за миналото, т.е. за това какво се случи в постсоциалистическия период. Същността на “прехода” (нека използваме това понятие въпреки неокласическата му натовареност като “скок” към нещо известно) е разгледана като решаване на два преплитачи се въпроса (гл. 3). Става въпрос за приемане на пазарните механизми (конкретен въпрос) и за механизмите на развитието (значително по-общ). Според автора от гледната точка на развитието Източна Европа, Русия и Китай имаха и имат сходни проблеми с развиващите се страни.³ Тези проблеми не могат да се решат единствено с присъединяването към ЕС. Дошъл е моментът разнообразието в икономически динамики, успехи и неуспехи на бившите социалистически страни да се обясни не с наследството на социализма, а по-скоро със

¹ Вж. за анализа на *Dallago, B.* Comparative economic systems and the new comparative economics. - The European Journal of Comparative economics, 2004, Vol. 1, N 1, p. 59-86.

² *Laslo Csaba.* The New Political Economy of Emerging Europe. Budapest, Akademia Kiado, 2005, 359 с.

³ Вж. също *Csaba, L.* Transition as development. - Post-Communist Economies, 2003, Vol. 15, N 1; Transition in and towards Europe: Economic development and EU accession of Post-Communist states. - Zeitschrift für Staats und Europawissenschaften, 2004, Vol. 2, N 3, p. 330-350.

собствените им институционални и културни характеристики. Затова е напълно логично различията между тях в бъдеще да нарастват.⁴

Второ, настоящето и бъдещето на бившите социалистически страни също зависи от успешното и хармоничното съчетаване на две тенденции – европеизация и глобализация (гл. 5). И двете посочени предизвикателства се разглеждат от Чаба като проява на един базов процес – този на транс-национализация на пазарите, на националните икономики и подкопаване на устоите на териториалната държава (гл. 4). Европеизацията е видяна като “прозорец на възможностите” (window of opportunity) не само за новите, но и за старите страни-членки (последните ще бъдат принудени да се реструктурират в резултат от конкурентния натиск от страна на новите членки). Основните опасности идват от бързото копиране от новите членки на ЕС на лошите практики (преди всичко преразпределителни, антиконкурентни и бюрократични). Това са все прояви на практики на водене на стопанството, които забавиха развитието на тези държави през епохата на социализма. Затова логично авторът предупреждава, че съществуват граници на растежа, които членството в ЕС може да генерира (гл. 6).⁵ Казано дори в тази мека форма, предупреждението на Чаба е особено актуално за страните, които още не са приети в ЕС (България, Румъния и други потенциални кандидати) и които “мисловно” са изостанали от първата вълна на присъединяването. В тези страни безкритично се мисли, че еврочленството осигурява автоматично и задълго икономически растеж и повдига благосъстоянието на населението. Още по-важно е твърдението на автора, че с присъединяването спира и възможността за копиране и трансплатиране на институции и всяка страна трябва да твори и иновира във всяко едно отношение. Не случайно авторът предупреждава, че еврофондовете не могат да служат за основен източник за конвергенция и растеж (а и практиката показва, че те не намаляват регионалните и националните различия). Аз, разбира се, бих бил още по-скептичен за ползите от тези фондове и като цяло от всякакво инжектиране на пари. То генерира значителни преразпределителни процеси между различните заинтересувани групи от “стара” и “нова” Европа и увеличават социалното напрежение. Посланието на Чаба е ясно – да се търсят собствена политика и собствени решения.

Трето, авторът показва, че не може да има икономически растеж без финансова и парична стабилност. Той умело защитава Пакта за стабилност и растеж, смятайки, че в момента той е най-подходящият инструмент за съхраняване на финансовата стабилност във ЕС (гл. 7). Според него няма

⁴ Вж. интересните идеи, предложени в *Zweynert, J., N. Goldschmidt. The two transitions in Central and Eastern Europe and the relation between path dependent and politically implemented institutional change. HWWA, DP/ 314, 2005.*

⁵ Европейският съюз има своите граници като катализатор на промените в Източна Европа. Вж. повече за това в *Csaba, L. Transition in and towards Europe Transition in and towards Europe...*

противоречие между номиналната и реалната конвергенция: “Въпреки противоположните твърдения достигането на номинална конвергенция може да стане най-сигурният път към реална конвергенция” (с. 210). Чаба смята, че балансираността на публичните финанси е фундаментален принцип и не е възможно стимулиране на икономиката чрез манипулиране на търсенето (опитът на Унгария от 2001-2004 г. показва, че рано или късно това води до двойните дефицити).⁶ Логична е и позицията на автора по отношение на ранното въвеждане на еврото –това ще донесе повече ползи, отколкото разходи. Ранното въвеждане на еврото не само намалява рисковете и трансакционните разходи, но и повишава дисциплината и доверието в икономиката.

Четвърто, подробното представяне на проблемите на Русия (гл. 8) и на Китай (гл. 9) също допринася не само за по-доброто разбиране на пост-социалистическия период, но и за по-задълбоченото осъзнаване на собствените (европейски) проблеми. В главата за Русия, освен че е направен анализ на проблемите на една зависима от петрола страна, е предложена и детайлна статистическа информация за нейното развитие. Подобен емпиричен заряд в сравнителна перспектива носи и гл. 9. Развитието на Китай, както и границите на това развитие, могат да се обяснят добре чрез теоретичния модел на пазарния социализъм (практикуван в различна форма от Русия през 1921-1924 г., по-късно по времето на стопанската сметка (хозрасчет), а също в Унгария и Югославия). Така според Чаба няма китайска загадка, а по-скоро повод да се замислим за границите на този модел, който рано или късно поради нарастващата комплексност на икономиката се сблъсква със своите естествени информационни и познавателни ограничения.

Пето, в края на книгата Чаба представя две интересни обобщаващи есета - за приватизацията и регулирането на пазарите (гл. 10) и за връзката институции – растеж (гл. 11). Той мотивира твърдението си, че регулирането е нещо различно от интервенцията (която в повечето случаи води до деформиране на пазарите) и че съвременните общества логично изискват частно и публично регулиране. В последната глава са разгледани различни аспекти на един възможен избор (арбитраж) между гъвкавост, от една страна, и кредитоспособност и възможност за пресмятане, от друга. Авторът се интересува дали институциите могат да сменят дискреционните политики и докъде ресурсите и културата определят икономическия растеж.

За мен няма съмнение, че изложеното в книгата на Ласло Чаба е решителен опит да се надскочи неокласическото теоретизиране на пост-социалистическия период. Авторът сам твърди това в началото на своя труд. Според него новата политическа икономия, дефинирана като “... подход,

⁶ Вж. също анализа на Bokros, L. Competition and solidarity. - Comparative Economic Studies, 2004, N 46, p. 193-220.

желаещ да обедини аналитичните достижения от менстрийма с основната роля, която играят институциите и политиките” (с. 13), дава основните методологически средства и инструменти. Достатъчно ли е това обаче?

Аз мисля, че не. Според мен Чаба, а и редица други икономисти като Жерар Ролан, Петер Мюрел, Жил Сент-Пол, Янош Корнай и др. правят само първите стъпки (вярно е, че тези стъпки са решителни). Тепърва обаче предстои да се изгради цялостна методология, която да обвърже в едно икономическите, политическите и идеологическите процеси. Освен това е необходимо в икономическата наука да се изгради строен инструментариум за изследване на формирането и поведението на различните икономически и неикономически групи, на разнообразието на техните интереси (икономически, властови, идеологически и др.), на конфликтите между различните групи, на пътищата, по които тези конфликти водят до различни институции (формални и неформални), до механизмите на преразпределение на доходите и богатство и т.н. Вярно е, че освен в международната политическа икономия, която Ласло Чаба много добре познава, е направен опит за интегриране на политическите и властовите процеси чрез подходи, използващи в една или друга степен неокласическата методология на “разходи-ползи” (Гордън Тулок, Мансур Олсън, Гари Бекер, Жак Найт, Жен Гросман, Елханан Хелпман, Алберто Алезина и др.), чрез институционалния подход (Дъглас Норт, Вадим Радев и Антон Олейник, представителите на московската Высшая школа экономики), или пък чрез подхода на австрийската школа (Светозар Пейович и Енрико Коломбатто).⁷ Като цяло обаче политическите и властовите процеси си остават извън икономическата наука – в рамките на правото, социологията, политологията и социалната психологията.⁸

Книгата на Ласло Чаба е постижение. Тя може да послужи за начало както на редица нови анализи на съвременна Европа, така и на нови теоретични и методологични дискусии.

Д-р Николай Неновски

⁷ Вж. например *Olson, M. Power and prosperity. Outgrowing communist and capitalist dictatorships.* New York, Basic Books, 2000; *Grossman, G., E. Helpman.* Special interest politics. Cambridge, MIT Press, 2001; *Pejovic, S.* After socialism: where hope for individual liberty lies. - *Journal des economistes et des etudes humaines*, 2001, Vol. 11, N 1, p. 9-30; The uneven of institutional change in Central and Eastern Europe: the role of culture, prepared for the conference on justice and Global Politics, October 21-24, 2004; *Colombatto, E.* Was transition about free-market economics? - *Journal des economistes et des etudes humaines*, 2001, Vol. 11, N 1, p. 63-76; *Knight, J.* Institutions and Social conflict. Cambridge, Cambridge University Press, 2004 [1992]; *Oleinik, A.* A model of network capitalism: Basic Ideas and Post-Soviet Evidence. - *JEI*, 2004, Vol. XXXVIII, N 1, p. 85-111; *Радаев, В.* Экономическая социология. Москва, Высшая школа экономики, 2005; *Кузминов, Я., В. Радаев, А. Яковлев, Е. Ясин.* Институты: от заимствования к выращиванию. Опыт российских реформ и возможности культивирования институциональных изменений. Москва, Издательский дом ГУ ВШЭ.

⁸ Вж. например *Bourdieu, P.* Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action. Essais. Editions du Seuil, Paris, 1994.